

anya, nászasszony, néhány néne és a legmeghittebb barátnői vesznek részt.²⁹

¹ Vas Gereben, A badacsonyi szüret, Bessenyo, Ethn. 16:156., Cserhát, u. o. 9:134., Alföld, OM. mon. 2:93., Baksay 3:58., Hosdát, Ethn. 6:215., Kolozsvár, Erd. nép. 2:57., Torda, Jankó 212., Hétfalu, BH. 1881. dec. 20., Déva, NÉ. 7:10., Alsófehér m., Lázár 89., Ism. h., Vas. Ujs. 1872:648. — ² Kölesd, Ethn. 12:314. — ³ Balaton dny. oldala, Földr. Közl. 13:291., Karancsalja, u. o. 19:246. — ⁴ Csököly, Ethn. 40:199., Lengyeltóti, Ethn. 8:443., Balaton vid., Jankó 391., Nagykúnság, Tóth K. 29. — ⁵ Hegyhát, Várady 1:247., Őrség, Ethn. 28:110., Csepel, Földr. Közl. 18:241., Heves mon. 217., Hétfalu, BH. 1881. dec. 20. — ⁶ Alsómocsolád, Orsz. Vil. 35. 8. 136., Dél-somogy, Ethn. 40:44., Balaton dny. oldala, Földr. Közl. 13:291., Hegyhát vid., Ethn. 11:320., Sorkitótfalu, u. o. 2:68., Mátraalja, u. o. 5:48., 50., Uránia 1911:238., Albert 250., Pest mon. 1:11., Perkáta, Nyr. 2:514., Rákospalota, Réső 228., Tokajhegyalja, Ethn. 2:249., Kassa, Abaúj mon. 202., Torontál mon. 145., Kolozsvár, Erd. nép. 2:57., Torockó, Hunfalvi MÉ. 3:138., Réső 303., Orbán 5:223., Erdély 3:187., Nyárad-mente, Ethn. 6:402., Alsófehér m., Lázár 89., Ism. h., Hazánk 1:364. — ⁷ Szucsák, Erd. nép. 3:27., Hosdát, Ethn. 6:215. — ⁸ Torockó, Erdély 3:187. — ⁹ Nógrád mon. 162., Alföld, OM. mon. 2:93., Baksay 3:58., Bácsbodrog mon. 336., Kalotaszeg, Jankó 158. — ¹⁰ Alföld, OM. mon. 2:93., Baksay 3:58., Bácsbodrog mon. 3:36., Kalotaszeg, Jankó 158. — ¹¹ Zemplén mon. 157. — ¹² Nagygéc, Ethn. 41:129. — ¹³ Hétfalu, Kolumbán 63. — ¹⁴ Somogy m., Szózat 1925. febr. 8., Lendva vid., Ethn. 9:128., Őrség, u. o. 28:110., Veszprém m., Kiss 15:451., Bény, NÉ. 14:44., Esztergom mon. 82., Pozsony mon. 235., Rákospalota, Réső 228., Abaúj mon. 392., Hajdúhadháza, Ethn. 5:262., Tetétlen, u. o. 19:245. — ¹⁵ Mátraalja, u. o. 5:48. — ¹⁶ Kiskúnhalas, u. o. 1:402. — ¹⁷ Hegyhát Várady 1:247., Lengyeltóti, Ethn. 8:443., Somogy m., Szózat 1925. febr. 8., Kölesd, Ethn. 12:314., Hegyhát, u. o. 11:320., Őrség, u. o. 28:110., Sorkitótfalu, u. o. 2:68., Bény, NÉ. 14:44., Esztergom mon. 82., Karancsalja, Földr. Közl. 19:246., Palócság, Réső 210., Nógrád mon. 162., Torontál mon. 145. — ¹⁸ Pozsony mon. 235. — ^{18a} sfj. — ¹⁹ Schroeder 219. — ²⁰ U. o. 249. — ²¹ Lansdell 1:251. — ²² Mészáros 457. — ²³ Hanika 48., 61., 68. — ²⁴ Piprek 107. — ²⁵ Ethn. 15:64. — ²⁶ Ethn. 15:65. — ²⁷ Ethn. 3:8. — ²⁸ B. B. Évk. 21:129. — ²⁹ Ethn. 11:78.

(Folytatjuk.)

Szendrey Akos.

Hódmezővásárhelyi babonás hiedelmek és szokások.

Babonás előítéletek, szokások Hódmezővásárhelyről mind- ezeideig alig közöltettek. Mindössze Tasnádi A. „böngészett ki Alföldünk egykori népeinek babonáiról“ 41 drbot és közölt 1864-ben a Széll Farkas által szerkesztett Hmvasárhelyi Alföldi Naptárban, melyek saját jegyzete szerint a XV—XVI. század- ból valók. Bárhonnan böngészte is, valamennyi jelenben is él a vásárhelyi népnél, amiről saját gyűjtésem tanúskodik. E nap- tár azonban igen ritka, úgyszólván egyetlen példánya van bir- tokomban. Ezenkívül Török Károly jegyzett le a vásárhelyi nép ajkáról babonás szokásokat, melyek főleg a Magyarország

Képekben e. folyóirat 1867—70. évfolyamaiban megjelent néprajzi leírásaiban fordulnak elő.

Bár a köztudat szerint a vásárhelyi nép babonaságra nem könnyen hajló, babonákban nem hisz, kivált a lakosság nagyobb részét kitevő reformátusság, amint ezt Szathmáry Károly 1844-ben a Regélő Pesti Divatlapban, Szeremlei Sámuel pedig a város monographiájában megállapítják, mindamellett való, hogy az alább közölt hiedelmek annyira közismertek, hogy azokat — főleg asszonyok — tudják, emlegetik s elég sűrűn gyakorolják. A vásárhelyi múzeum tárgyainak gyűjtögetése közben följegyzett s itt bemutatott gyűjteményem azt mutatja, hogy rendszeres gyűjtés nem volna hiábavaló e 65.000 lelket számláló nagy magyar városban. Adataimat 1910 előtt gyűjtöttem; ma még nagyobb szükség van az anyaggyűjtésre.

Időjóslás.

1. Hosszú, kemény tél lesz, ha Szt. Mihály napján (szept. 30.) nyugatról fú a szél.
2. Jó idő lesz télen-nyáron, ha a vadludak a pusztára (keletre) mennek.
3. Télen hideg, nyáron eső lesz, ha a vadludak a rétre (nyugatra) mennek.

Hideg idő lesz:

4. ha az ökörszem télen az épülethez közel megy,
5. ha télen *mólnárszemű* (fehérfényű) *csillag* van az égen,
6. ha az izzóparázs összeáll.

Eső lesz:

7. ha *esővirágos* az ég (apróbb, mint a bárányfelhő, füstös, ködös és egy táj fele van),
8. ha *kapával szaggatott*, dirib-darabos a felhő,
9. ha *bubás fölleg* (hosszan elnyúlt síma fölleg fölé tornyosuló baba alakú fehér fölleg) van az égen,
10. ha múltó égzengés hallatszik,
11. ha délről tisztul az ég, közszólás szerint: „alól derül: bocskor merül“,
12. ha a fal mellett sok hangya van,
13. ha szól a leveli béka,
14. ha a verebek *tapasztanak*¹,

¹ csöverte, hidegmarta tapasztott házfalakat — mikor másutt élelmet nem találtak — vagdalgják a sárkőzé kevert búzaszemekért, ilyenkor aztán a falon tovább maradnak, mivel lábaik tapadnak a nem elég síma, kemény tapaszthoz. Tréfás értelemben használják, mert a verebek nem adnak hozzá, hanem elvesznek a tapasztott falból.

15. Ha a varjú hármat szól egymásután,
16. ha a lúd a dudva (trágya) tetejére kívánkozik,
17. ha a baglyok visitanak,
18. ha a ló tüszköl,
19. ha a marha föltartja a fejét, szagul a levegőbe,
20. ha a tehén rázza a lábát,
21. ha a disznó cicázik,
22. ha a szalonna bőre megpuhul,
23. ha a macska sűrűn mosdik,
24. ha fázik az ember lába,
25. sok eső lesz, ha bugyborékkal esik az eső,
26. kevés „száraz“ eső lesz, ha a csirke beszalad az eső elől,
27. ha Medárd napján (jún. 8.) eső van: 40 napig minden nap esik valamennyit.

Jó esztendő lesz:

28. ha a gólya füstösen jön haza,
29. ha husvét előtt lehet kaszálni,
30. ha sok csikó van korán márciusban,
31. ahány nappal Szt. György (ápr. 24.) előtt megdördül az ég, annyi frt. lesz a búza,
32. ha sok akácvirág van, búza is sok lesz,
33. ha sok a tiszavirág, bor is sok terem,
34. ha nagypénteken nincs eső: dinnye, kóty (= sárgadinnye) sok lesz,
35. télen amilyen hosszú jégcsapok vannak a ház ereszén, olyan nagy eső kukorica terem a következő nyáron,
36. nem lesz szeles esztendő, ha a szarka a fa tetejébe rakja a fészket.

Rossz esztendő lesz:

37. ha péntekre esik karácsony,
38. ha a gólya tisztán jön vissza,
39. ha sok liba van tavasszal,
40. ha meggy nem lesz, búza se lesz.

Természettőlotti erők (szellemek).

41. forgószelemben a nép boszorkányt sejt, baltát vagy kést hajítanak bele és rákiáltanak,
42. a szelet nem szabad szidni, mert az Úr szolgálja, aki szidja: nehezen hal meg,
43. ha nagy szél fú, valaki felakasztotta magát,
44. a kocsi után azért lőnek, hogy a rossz szellemet elkergessék,

45. ha a nap süt és esik az eső: az ördög veri a feleségét;
46. ha jégeső esik, az udvarra ki kell tenni a sütőlapátot, vagy a baltát élével felfele állítva,
47. ha menydörög, szentelt barkát vetnek a tűzre, hogy szűnjön,
48. úrnapi szentelt zöldágakat visznek haza a pápisták és égzengéskor a tűzre dobják, hogy a villám bele ne üssön a házba.

Karácsonnyal kapcsolatos hiedelmek.

49. Karácsony szombatján este az ablakba kitesznek annyi féldióhajat, ahány a családtagok száma és színig töltik vízzel; akiéből másnap reggelre kiapad, az hal meg hamarabb.
50. Karácsony szombatján 7 esztendősnél fiatalabb fiú vagy lánygyerek háromszor szaladja körül mezítelen a házat és a végablakon nézzen be; ha lát valakit az asztalon feküdni, az meghal a következő esztendőben.
51. Karácsony szombat éjjelén a férfi sapkájának vagy kalapjának az asztalon kell hálni, mert az ilyen sapkával a hasfájós lovat megverni igen hasznos; az asztal alá pedig szénát, szalmát, zabot, vagy kukoricát tesznek, abból adnak másnap a jószágnak.
52. Karácsony szombatján este az asztalon maradt kenyér- és kalácsdarabot nem szedik össze, csak másnap és elteszik, hogy veszett kutyának adhassák, melytől az meggyógyul.
53. Karácsony estéjén, aki nem eszik diót, az gilvás lesz.
54. Karácsony éjszakáján 12 órakor a lovakat megitatják piros almáról (az itatóvályúba piros almát tesznek), hogy egészségesek legyenek.
55. Karácsony napján, ha férfi megy először a házhoz, bika-borjú, ha nő megy, kancaborjú lesz.
56. Karácsony éjszakáján nem jó egymás mellett feküdni, mert szőrférges lesz a szalonna.
57. Karácsony estéjén foghagymával kenik meg az istálló ajtaját, küszöbét azért, hogy meg ne rongthassák a jószágot.
58. Karácsony estéjén, ha fölülről (északról) fú a szél: jó termés lesz.
59. Fekete Karácsony: fehér húsvét.

Vegyes babonák.

60. Halottak napja hetében nem jó mosni, mert aki mos, annak hasogatódni fog a karja.
61. Aki vasat talál: megverődik.
62. Áldozécsütörtökön vérré válik a bor az emberben.

63. Aki retket eszik: ügyes lesz.
64. Aki kantából iszik: meghízik.
65. Ha üres kantát visznek a házba, fogfájós lesz valaki.
66. Aki tavasszal ülve lát először gólyát, az lusta lesz abban az évben.
67. Ha lakodalomban a násznép összevesz, a fiatal pár is veszekedős lesz.
68. A kemence előtt az előtét meg kell fordítani az nap, mikor sorozásra megy a legény, hogy be ne vegyék katonának.
69. Nagypénteken sütik a jószágra a billeget.
70. Mikor a gyerekek kiesik a foga, a kuckóba hajítja, de előbb ezt mondja: egér, egér, adjál nekem vasfogat, én meg adok csontfogat.
71. Mikor a macska nyalja magát és akire ránéz, az kikap.
72. Farkas máját, aki megeszi: bátor lesz.
73. Pénteken mosott ruhában megüti az embert az istennyila.
74. Ha a ménkü beleüt a házba és meggyúl a ház, csak tejjel lehet eloltani.
75. Ha a tűz pöröl (erősen ég): harag lesz a háznál.
76. Éhezik valamelyik atyánkfia, ha evés közben ott hagyunk egy falatot.
77. Ha a lány kanalat nyal: pörölős napa lesz.
78. Ha a kutya vonyít: tűz lesz.
79. Esőben hajadon fővel kell kiállani, hogy a haj megnőjjön.
80. Gyümölcsfa tövére dögöt ásnak, hogy jobban teremjen.
81. Idegen helyen az első álom beteljesedik.
82. Új holdkor ütögetik a zsebet, illetve a zsebben levő pénzt, hogy abban a hónapban sok legyen.
83. Akinek egy krajcár sincs a zsebében, azt oldalba vizeli a kutya.

Hagyományos szokások ültetéskor.

- Dinnye és tök elrakásakor az asszony rákucorodik minden türe, hogy édes és nagy legyen.
- Dinnyét századik nap (ápr. 10.) azért rakják, hogy nagy legyen.
- Fokhagyma elrakásakor az asszonyok ráfinganak minden türe, hogy erős legyen.
- Kapor és mák magot villámláskor kell elszórni.
- Sárgarépat a férfinak kell elrakni, hogy vastag legyen.
- Virágot havitisztuláskor kell ültetni, hogy jobban virágozzon.
- Violát nagypénteken déli (12 órakor) harangozáskor kell vetni, hogy dupla legyen.

Újholdkor nem vetnek semmiféle magot, mert mindig virágzik, soha se terem.

Gyógyító növények.

Ineresztő fű (*Lysimachia nummularia* L.) inránduláskor, lábzsugorodáskor vízben megfőzve olyan melegen használandó, hogy a fájós láb elállhassa. Az inakat gyengíti.

Sátánfű (*Ajuga chamaepitys* Schreb.) hasrágásról, csikarásról és ijedésről is pálinkában áztatva isszák.

Sömör fű (*Ranunculus acer* L.) sömör ellen, zsírral összetörve kell bedörzsölni.

Ruta fű (*Ruta graveoleus* L.) tehénnek adják, ha nehezen ellik; asszonynak szüléskor szagolni kell, hogy könnyen szüljön.

Tej fű (*Polygala vulgaris* L.) levesben asszonynak, korpában tehénnek adják a magját, hogy könnyebben jőjjön a teje.

Gyujtovány fű (*Linaria vulgaris* Mill.) hideglelésről használják.

Vaj fű (*Pieris hieracioides* L.) tejes köcsögöt szoktak vele kiforrázní.

Bors fű (*Satureja hortensis* L.) penészes hordó tisztán tartására főzve használják.

Ördögoldal fű (*Glycyrrhiza eshinata*) gyökere összetörve, megfőzve fogfájásról igen jó.

Úti fű (*Plantago media* L.) sebre jó.

Farkasalma fa levél (*Aristolochia clematitis* L.) vágásra, sebre használják, de előbb fehér borban áztatják, mely megeleveníti. Padlason földéfa alatt áll.

Meggyfa levél, hasmenésről használják kisgyereknek, fürdőt készítenek belőle.

Tengeri hagyma (*Scilla bifolia* L.) levelét bicska v. késfokával megütögetik, hogy nedves legyen és így vágásra igen hasznos.

Fehér mályva rózsza (*Althaea officinalis* L.) köhögésről jó.

Bazsarózsa (*Paeonia Tournef*) szárítva teának főzve asszonyok használják, ha elmarad a vérzésük.

Combor (*Mentha pulegium* L.) és *üröm* (*Artemisia*) tyúktetű ellen szokták a tyúkpaplást behinteni.

Juhszalag (*Clenatis vitalba* L.) bélmenésről kis gyerek fürdőjébe.

Gilicetüsök (*Ononis spinosa* L.) és *szék salyáta* (*Statice Gmelini* Wild.) gyökerét vérfolyásos asszonyok fürdővizébe főzik.

Fehér mályva (*Althaea officinalis* L.) köhögésről kis gyerekek,

fehér folyásról asszonyok isszák a virágját pálinkába áztatva.

Fődi bodza (*Sambucus ebulus* L.) sebre jó kötésnek.

Fülbeccsavaró (*Sempervivum tectorum* L.) fülfájás ellen jó.

Hunyor (*Polygonum hydropiper*) vérfolyásról.

Bolondító (*Hyoseyamus niger* L.) fogfájásról hasznos, forró vízben megfőzve, gőzére tartják a fájós fogat.

Bodza-, hársfa- és akácfavirágból készült teát gyerekek isszák köhögéssről.

Torma, elreszelve, mézzel összekeverve köhögéssről igen jó.

Vereshagymát kelésre használják.

Sáfrányt leáztatják vízben és szemfájások, főleg kinek szemén árpa van, isszák.

Gyógyító szokások, gyógymódok.

Hascsikarásról kéménykormot isznak vízben.

Nyilalásról húshaggyókor levágott fekete tyúk tolla használ.

Szokták elásni egy ásónyomra azt az inget, melyikben először éri a nyilalás, akkor elhagyja.

Ijedéssről minden reggel éhomra ivóvizet szoktak inni.

Nyavalyatöréssről minden reggel éhomra kútvizet isznak. Szívrózsáról (= fenyőfa toboza) is szoktak inni.

Szélgörcsről fa, különösen fenyőfa görcsről isznak pálinkát.

Sárgaság elmúlik, ha 9 krajcárért sóslorum (*rumex crispus*) magot vesznek a patikában, otthon megtörik, 9-szer átszítálgják, ismét 9-szer a visszáján és 9 papiroson egyformán elosztják, de úgy, hogy az osztás egyszer történjék. 9 nap, reggel, délben és este evés előtt egy-egy port borban, vagy vajjas piritosra kenve bevesznek. Akkor is elmúlik, ha aranygyűrűről, vagy arany fülbevalóról isznak vizet.

Odavizelés ellen fekete retket enni a legjobb orvosság.

Hideglelésről, gyujtovány-, harmadnapos-, kóborló-hideglelésről egyaránt a leghasznosabb, ha a hideglelést szabad kémény alá ültetik és lisztes zsákkal ütik, mondván: „a mi lányunkat v. fiunkat a... hideg leli“.

Rühesség ellen legjobb Szent György nap (ápr. 24.) előtt megfürödni.

Fogfájás ellen ördögöldalfű (*Glycyrrhiza echinata*) gyökerét törd össze, főzd meg és azzal mossad a fogad, arcod is kösd be vele.

Nyakfog elmúlik, ha éhnyállal (reggeli evés előtti nyál) a nevetlen újjal meghúzzogatják.

- Rossz nyavajáról* denevért kemencében megszáritva por alakjában vagy folyadékban kell bevenni.
- Gümő* v. *csomó* a kézről elmúlik, ha keresetlen csonttal megkerekítik és a szemet behunyva hajítják el a csontot.
- Bél- és torokfájásról* megperzselt disznókörmé megtörve pálinkában vagy vízben jó orvosság.
- Árpa elmúlik* a szemről, ha 3 szem árpát kézbe véve 3-szor megkerülik a kutat s minden kerülésnél egy-egy szemet behajítanak a kúfba a káva egy-egy sarkánál.
- Hóttetemre* ökölnyi kis cipót szoktak sütni.
- Sárgaságba esik*, aki havibajos ruha első levébe lép, azért azt szemébe, árnyékszekébe szokták önteni.
- Fog- és fülfájás* ellen villámütötte faszilánkkal kell a fogat v. fület megpiszkálni.
- Fájós szemet* ablakharmattal kell mosni, akkor elmúlik.
- Hátfájós* nem lesz, aki égzengéskor a földön hencsergeti magát.
- Hasfájásban szenvedő, vizelni nem tudó, székrekedésben levő* meggyógyul, ha az első fonállal, melyet a lány fon, körülkötí a hasát, miért is az első fonalat meg kell tartani orvoságul.
- Erős lesz a beteg*, ha vízben álló rozsdás vasról iszik.
- Nyúlós nyál eláll*, ha macskafarkát a szájban megforgatják.
- Disznóbetegség elleni orvosság*: Szent György nap (ápr. 24.) előtt talált keresetlen kígyót összetörve 1 liter ecetszeszbe kell tenni, ebből a disznó moslékjába kell önteni egy kanállal minden disznó részére.
- Nyüves kocadisznót* hált vízzel (a kémény alatt a tűzhelyen egy éjszakát otthagytott ivóvíz) kell s . . . be önteni napfeljött előtt három reggel egymás után.
- Beteg birka meggyógyul*, ha egy kötéssel 9 csomót kötnek egy madzagon és azzal a birka hasát körülkötik.

Kenéskor, húzogatóskor mondják:

áj, báj,
kecskeháj,
majd meggyógyul, ha nem fáj.
Ha adsz, használjék
Ha nem adsz, hadd fájjék.
Sárkerék, tippán,
felnyöhetsz már ettől
alsó, felső szomszédkutyák
jóllakhattok ebből.

Szerencse — szerencsétlenség.

Ajtóra kifeszített denevér szerencsét hoz a házhoz, annak is, aki megszáradva magánál hordja.

Disznó orrát elküldeni valakinek: szerencsét küldeni.

Disznó orrát asszonynak enni nem jó, mert mindent eltör.

A szerencse nem hagyja el az embert, ha levelibékát fog és azt üvegben vízben kitelelteti. Tavasszal piacon alkudozás nélkül vett cserépedény oldalát több helyen ki kell fúrni, a békát beletéve éjjel 12 órakor el kell ásni olyan helyen, ahol hangya van. Kilenc napig áll a földben, mely idő alatt a hangyák leeszik a húst. A csontjáért ismét éjjeli 12 órakor kell kimenni, amikor nagy zsongást hall az ember, de nem szabad megijedni, hanem föl kell venni és egy kígyófejjel zacskóba kötve nyakban hordani.

Luca napján tányérba, virágcserepbe búzát tesznek, vizet öntenek rá, mely kikel és megnő karácsony estéjére, amikor az asztalra teszik. Szokták küldeni egymáshoz is. Mindkét esetben azért, hogy szerencse legyen a háznál.

Aki tükröt tör: 7 évig nem lesz szerencsés (pl. a lány nem megy férjhez).

Aki az úton patkót talál, hazaviszi, megőrzi, hogy szerencséje legyen.

Aki pávatollat tart a háznál: szerencsétlen lesz.

Szent György (ápr. 24.) előtt azért fogják a pillét, hogy szerencsét hozzon.

Újesztendőkor kenyeret kell enni, meg lencsét, babot, hogy sok pénz jőjjön a házhoz.

(Folytatjuk.)

Kiss Lajos.

NÉPMŰVELÉS.

A magyar népművelés körvonalai.

(Fekete József: A magyar népművelés körvonalai. [Dolgozatok.] Budapest, 1930. 176 lap.)

Szerző népművelési tárgyú írásait gyűjtötte össze e kötetben. Ezek az írások „a magyar népművelés apostolkodó időszakából valók, amikor a gondolat hirdetése, a mozgalom népszerűsítése és terjesztése volt a főfeladat”. A magyar népművelés, amikor sajátos nemzeti működését megkezdte, alapvetésében részben külföldi, részben belföldi minták után indult.